

**Міністерство культури та стратегічних комунікацій України
Національний заповідник «Замки Тернопілля»**

***Охорона культурної
спадщини як
невід’ємний елемент
сталого розвитку
територій***

Збараж – 2025

**Міністерство культури та стратегічних комунікацій України
Національний заповідник «Замки Тернопілля»**

***Охорона культурної
спадщини як
невідємний елемент
сталого розвитку
територій***

Збараж – 2025

Збірник містить матеріали наукової конференції «Охорона культурної спадщини як невід’ємний елемент сталого розвитку територій», що відбулась 20 лютого 2025 року в м. Збараж.

Видання розраховане для істориків, культурологів, фахівців з охорони пам’яток культурної спадщини, музейних працівників, викладачів, студентів, та всіх, хто цікавиться історією рідного краю.

Редакційна колегія:

Анатолій Маціпура	генеральний директор НЗ «Замки Тернопілля»
Олег Заліщук	заслужений архітектор України, лауреат державної премії України в галузі архітектури, головний архітектор НЗ «Замки Тернопілля»
Тетяна Думська	заступниця генерального директора з наукової і культурно-просвітницької роботи НЗ «Замки Тернопілля»
Любов Шиян	кандидат історичних наук, наукова співробітниця НЗ «Замки Тернопілля»
Зоряна Мазуранчик	учений секретар НЗ «Замки Тернопілля»

*Рекомендовано до друку
Вченою Радою Національного заповідника «Замки Тернопілля»
Протокол №3 від 30 квітня 2025 р.*

Іван Рудакевич
*Кандидат географічних наук,
Доцент кафедри географії України і туризму
Тернопільський національний педагогічний університет
імені В. Гнатюка, м. Тернопіль
ivaco@ukr.net*

Богдан Гавришок
*Кандидат географічних наук,
Доцент кафедри географії та методики її навчання
Тернопільський національний педагогічний університет
імені В. Гнатюка, м. Тернопіль
gavrishok_b@ukr.net*

РИМО-КАТОЛИЦЬКІ КОСТЕЛИ КРЕМЕНЕЦЬКОГО РАЙОНУ, ПРОБЛЕМИ ЇХ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Анотація: У дослідженні зроблено спробу дослідити територіальні особливості поширення та стан збереження римо-католицьких костелів Кременецького району Тернопільської області. Встановлено, що більшість споруд костелів у районі використовуються не за прямим призначенням, а як храми ПЦУ, чи світські установи. Лише два костели діють як римо-католицькі храми.

Ключові слова: костел, Кременецький район, польське повстання, римо-католицька громада.

Римо-католицька церква на території Тернопільської області провадить свою діяльність ще з XIV століття як одна з найстаріших християнських релігійних спільнот. Розвиток і діяльність римо-католицьких громад пов'язані головним чином із збільшенням впливу та кількості представників польського народу. Найактивніший період розвитку парафій цієї церкви відбувався у XVIII-XIX століттях, коли було споруджено багато відомих і збережених костелів. На півночі Тернопілля, на території сучасного Кременецького району теж була деяка кількість римо-католицьких святинь. Їх кількість зменшилася після придушення польського повстання у 1830-их роках, коли частина храмів була перетворена у православні церкви, а інші – переважно у світські споруди. На сьогодні в межах Кременецького району залишилося кілька римо-католицьких святинь, які є діючими та перспективними об'єктами пізнавального та ностальгійного туризму.

Римо-католицькі храми і монастирі Тернопілля досліджені як історико-культурні ресурси для розвитку туризму в працях Б. Гавришка. І. Клапоушак, К. Дударчук, Б. Пушкар, З. Пушкар, Б. Лугового, З. Гарасимів, І. Соловей [1, 2, 5, 7]. У дослідженні Дячок О. М. розкриті історичні етапи формування та розвитку архітектури сакральних будівель Тернопільської області, а також охарактеризовані особливості спорудження храмів (у тому числі костелів) у різні історичні епохи [3]. Співробітниками Центру дослідження духовної культури при Тернопільському національному педагогічному університеті імені В. Гнатюка під керівництвом проф. Е. Бистрицької було розроблено інтерактивну карту «Культові пам'ятки Тернопілля», на якій відображено сакральні пам'ятки території сучасного Кременецького району. У путівнику дослідниці культурної спадщини з Кам'янця-Подільського І. Пустиннікової проаналізовано туристичну привабливість найцікавіших сакральних споруд у Тернопільській області [6].

Метою даної публікації є дослідити сучасний стан римо-католицьких храмів Кременецького району, проблеми їх збереження та перспективи використання у туристичній діяльності.

Старовинне місто *Кременець* згадується ще з 13 століття. У 16-17 століттях містечко було провідним освітнім і культурним центром Південної Волині. Наприкінці 18 – початку 19 століття через жорстку політику російських правителів у римо-католиків Кременця був відібраний останній храм. Протягом двох століть католицька громада міста перебувала у напівлегальному становищі. Лише імператор Олександр II з 1855 року дозволив спорудити у місті костел. Вже через три роки кременецькі римо-католики звели дивовижний храм на головній міській вулиці неподалік підніжжя Замкової гори. У листопаді 1857 року він був урочисто освячений на честь святого Станіслава. У 1909 році польський майстер Шимановський в Парижі створив пам'ятник польському поету, уродженцю міста, Юліушу Словацькому, який встановили в костелі на честь сторіччя від його дня народження.

У XVI ст. в Кременці був споруджений дерев'яний парафіяльний костел Успіння Пресвятої Богородиці, при якому заснували монастир. У першій половині XVII ст. за пожертвування української шляхти було вимуровано костел і двоповерховий чернечий корпус, де оселилися монахи-францисканці. Францисканський костел спорудили у XVI ст. в стилі ренесансу з елементами народної архітектури, але через численні перебудови став характерним для стилю бароко.

Після поразки польського повстання у 1830 – 1831 р. за наказом російського царя Миколи I цей монастир припинив своє існування. Його споруди і території передали православній громаді, яка у грудні 1832 р. костел переосвятила у Свято-Миколаївський собор, який функціонує досі.

З православного храму, який у 18 столітті був переданий отцям-єзуїтам, почалася історія колишнього комплексу єзуїтського монастиря у Кременці. У 1730-1740-их роках цей комплекс споруд був перебудований та розбудований за проектом П. Гіжицького. У 1773 р. монастир закрили, школа стала світською. Згодом вона переросла у відому Волинську гімназію. У приміщенні колишнього костелу св. Ігнація Лойоли та Станіслава Костки тепер є православна церква Преображення Господнього.

Село *Старий Вишнівець* розташоване на давній межі Галичини і Волині. Костел Св. Станіслава був побудований в селі у другій половині 18 століття за стараннями власника місцевих земель Я. Мнішека. Храм був звдений на березі р. Горинь. На сьогодні дах костелу не зберігся, а стіни напівзруйновані. Колишня краса оздоблення пробивається через збережені арочні галереї, розписи на стінах і незвичайні колони з арочним перекриттям. Збереглися також сходи, які ведуть на хори. Поруч із спорудою костелу збереглися залишки дзвіниці, на якій можна помітити скульптуру.

Поселення *Ланівці* вперше згадується 1444 року, а в 1545 році воно стало містом. Зараз у місті проживає майже 12 тисяч мешканців. У 1444-1863 роках Ланівці перебували у власності родини Єловецьких, які спорудили костел із дубового дерева. Храм проіснував до 1839 року, але згорів разом з архівом. У 1857 році завдяки цій родині у Ланівцях був збудований вже мурований храм в стилі ампір з колонами. У приміщенні колишнього костелу зараз функціонує будинок культури.

Село *Старий Олексинець* вперше письмово згадується у 1430 році. У другій половині XVI століття тут був споруджений оборонний замок, який через згодом

перебудували у палац. У 1920-1939 рр. село було центром гміни Кременецького повіту II Речі посполитої. Зараз у селі проживає майже тисяча мешканців. Після будівництва замку орієнтовно на початку XVII століття місцевими власниками Чарторійськими було споруджено замковий костел у Старому Олексинці. У 1726 році власники замку передали цей храм Церкві у якості парафіяльного. Після Січневого повстання костел відібрали у римо-католиків. У 1863-1869 роках на пожертви священника о. Йоана Буйницького храм перебудували на православну церкву. Храм і до теперішнього часу використовує парафія ПЦУ.

Містечко *Шумськ* (з 1939 року - Шумське) вперше згадується у 1149 році. У 1939 році втратило статус міста, однак 1940 року стало районним центром, а 1960 року - селищем міського типу. У 1999 році відновлено назву Шумськ і статус міста. Населення містечка становить майже п'ять з половиною тисяч мешканців. Римо-католицька парафія у Шумську була заснована у I половині XVII століття. Черговий храм збудували ще 1715 року. В 1852 році було споруджено Парафіяльний костел у мавритансько-готичному стилі. З 1945 року храм закрили, перетворивши його на склад будматеріалів, а потім - на свинарник. Згодом він стояв замкненим і руйнувався. 19 квітня 1985 року його висадили у повітря, а на місці залишився тільки фундамент. У 2005 році на його місці була побудована нова святиня.

Костели Кременецького району – це історико-культурні пам'ятки, які відображають розвиток архітектури, релігійного життя та суспільних змін у цьому регіоні. Багато з них збудовані у XVIII – XIX ст. що засвідчує значний вплив католицької традиції на територію. Окрім культурної та архітектурної значущості, костели Кременецького району є свідками непрості історії цього регіону. Вони відображають взаємодію різних національностей і релігійних традицій – польської, української, литовської. Багато з них мають цікаві легенди, а їхня історія тісно переплітається з долями видатних особистостей. Наприклад, деякі костели були місцями молитви для шляхти та духовенства, а під час воєнних подій – прихистком для місцевого населення.

Сучасний стан костелів Кременецького району різний: деякі перебувають у гарному стані завдяки реставраційним роботам, інші ж потребують значної уваги. Важливо, щоб місцеві громади, історики та меценати об'єднали зусилля для їхнього збереження, адже вони є не лише релігійними, а й історичними пам'ятками загальнонаціонального чи місцевого значення. Крім того, розвиток релігійного та культурного туризму в цьому регіоні може сприяти економічному піднесенню та залученню туристів, які відкриватимуть для себе багатогранну історію Кременецького району. Перспективним напрямком подальших досліджень цієї тематики вважаємо каталогізацію римо-католицьких релігійних об'єктів польсько-української культурної спадщини на Тернопільщині та розробку шляхів її раціонального використання в рамках сакрального, пізнавального та ностальгійного різновидів туризму.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Гавришок Б. Б. Клапоушак І. Д. Костели Тернопільської області як пам'ятки культурної спадщини та атрактивні об'єкти сакрального, пізнавального й ностальгійного туризму. Професор Ольга Заставецька - вчена, педагог, організатор географічної науки (до 70-ої річниці від дня народження вченої): збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (27 квітня 2023 року, м. Тернопіль). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 231-236.

2. Дударчук К. Історико-культурні туристичні ресурси Тернопільської області: стан збереження та використання. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. 199с.
3. Дячок О. М. Історичні етапи формування та розвитку архітектури сакральних будівель Тернопільської області // Архітектурний вісник КНУБА: науково-виробничий збірник. Київ : КНУБА, 2018. Вип. 16. С. 98-108.
4. Костели і каплиці України. Львівська архідієцезія. URL: <https://rkc.in.ua/index.php?m=k&f=alv> (дата звернення: 10.02.2025)
5. Луговий Б., Гарасимів З., Соловей І. Релігійний туризм як вагомий чинник соціально-економічного розвитку громад. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (економічні науки). Том 1, № 46. 2022. С. 121-127.
6. Пустиннікова І. Вісімдесят три святині Тернопілля: путівник. Київ : Грані-Т, 2010. 71 с.
7. Пушкар З., Пушкар Б. Рекреаційне районування Тернопільської області. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. 2013. №2. С.153-164.

14.	Кривчук Віта «Голодомор як фактор збереження національної пам'яті у творчості Олени Звичайної: «Миргородський ярмарок» – літопис трагедії»	83
15.	Лугова Олена « Культурно-туристичні маршрути Державного історико-архітектурного заповідника у м. Бережани»	89
16.	Мазуранчик Зоряна «Національний заповідник «Замки Тернопілля» як осередок культурної комунікації: експозиційний аспект»	92
17.	Мартинюк Ольга «Використання інноваційних технологій в роботі краєзнавчого музею «Центр національного та культурного відродження «Просвіта» при ВСП «ТФК ТНТУ»»	95
18.	Мельничук Олег «Крилоське городище – ядро літописного столъного міста Галич як пам'ятка археології національного значення»	97
19.	Надольська Валентина «Діяльність Eurora Nostra з популяризації та захисту культурної спадщини Європи»	107
20.	Островська Галина, Островський Олег «Цифрові сервіси в туризмі: застосування та перспективи »	114
21.	Петрович Валентина «Фактори впливу на ефективність комунікативного процесу в туристичній галузі»	120
22.	Рудакевич Іван, Гавришок Богдан «Римо-католицькі костели Кременецького району, проблеми їх збереження та використання»	125
23.	Смоляк Юлія «Перспективи розвитку Скалатського замку як об'єкта культурного туризму: європейський досвід, інноваційні технології та роль територіальних громад»	129
24.	Станкевич Ольга «Грантовий проєкт від УКФ «Цифрова колекція сакральної дерев'яної скульптури XVIII – XIX ст. з фондів Національного заповідника «Замки Тернопілля» як елемент підсилення туристичної привабливості замку м. Збараж»	137
25.	Якимчук Тарас «Моніторинг пам'яток археології на Тернопільщині в 2024 році»	140
26.	Matsuka Viktoriia, Horbashevskа Maryna «Preservation of cultural heritage: global challenges and international experience»	145